

کاخ ویران

گزارشی از کتابخانه ملی ایران*

گروه گزارش: جواد دهقانی - مصطفی علیزاده
تنظیم: جواد دهقانی

مقدمه:

کتابخانه‌ها همواره به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه فرهنگی مطرح بوده‌اند. هر آنجا که کتاب و کتابخوان بوده، فرهنگ و شخصیت و هویت ملی تعریف شده و توسعه را به همراه آورده است. کتاب تبلور اندیشه‌هاست و محلی برای بروز و ظهور ایده‌ها، فکرها و ذهن‌ها و کتابخانه مجموعه‌ای است از این نظرات و محلی برای انتقال فروتنانه و بی‌چشم‌داشت اندیشه‌ها و تجربه‌ها و احساسات عمیق انسانی به دیگران. کمیت و کیفیت کتابخانه‌های یک جامعه معیاری برای سنجش اشتیاق آن جامعه برای درک حقیقت و زندگی بهتر است.

برای معرفی کتابخانه ملی ایران گروه گزارش آفتاب به سراغ این کتابخانه با سابقه در خیابان سی‌تیر رفت تا اطلاعات کاربردی و مفیدی را در اختیار دانشجویان و محققان محترم قرار دهد تا این عزیزان در صورت عدم آشنایی با آن بتوانند در سایه این معرفی با یکی از مراکز و مراجع شاخص کشور در زمینه مسائل تحقیقی آشنا شوند. اما بنابر دلایلی که در حین مطالعه این متن در خواهید یافت، چارچوبهای از پیش تعیین شده گزارش که همانا بدست آوردن اطلاعات خام و مفید برای مخاطبان بوده به یکباره تغییر کرد و ما را بر آن داشت که در کنار معرفی این کتابخانه، به مقایسه‌ای کوتاه و مختصر از وضعیت کتابخانه‌های قدیم و امروزی ایران و همچنین کتابخانه‌های امروزی غرب پردازیم. آنچه در پی می‌آید حاصل تلاش گروه گزارش است که امیدواریم مفید فایده واقع شود.

* این گزارش در اسفند ۷۹ تهیه و در پنجمین شماره فصلنامه فرهنگی - هنری آفتاب (دانشگاه امیرکبیر تهران) منتشر شده است.

کتابخانه‌های قدیمی ایران :

کتابخانه در تاریخ تمدن اسلامی به گونه‌ای بوده است که هنوز هم تمدن امروز جهان معادلی برای آن نه تنها نمی‌شناسد ، بلکه تصویری از آن ندارد.

دارالکتب یا دارالحکمه ، تنها یک کتابخانه نبوده ، یک کانون تحقیق و مطالعه و اجتهاد تحت نظر اساتید خاص و در عین حال ، محل سکونت اساتید خاص کتابخانه و محققان و پژوهشگرانی بوده که از اقصا نقاط جهان برای تحقیق مراجعه می‌کرده‌اند.

فرهنگ امروز دنیای متمدن تصویری از کتابخانه بدن شکل که در تمدن اسلامی وجود داشته ندارد ، ولی برای نزدیک تر شدن به ذهن امروز ، می‌توان این کتابخانه‌ها را " خانه محققان " نامید ، به این معنی که اولاً مرکزی بوده است که کلیه منابع و اسناد علمی در آن جمع‌آوری می‌شده است و شماره کتابها در برخی از این کتابخانه‌ها از بیست میلیون بیشتر بوده و با توجه به اینکه در آن ایام صنعت چاپ وجود نداشته و از هر کتابی چند نسخه بیشتر نبوده و استنساخ هر کتابی هفته‌ها و ماهها بطول می‌انجامیده این شماره خیره کننده است.

ثانیاً ، کتابخانه ، دارای خانه‌هایی برای سکونت کسانی بوده است که می‌خواسته‌اند تمام اوقات در کتابخانه به مطالعه و تحقیق بپردازند و با توجه به نبودن چاپ و در نتیجه عدم امکان ایجاد چنین مراکزی در همه شهرهای کوچک و بزرگ و حتی روستاها ، طبیعتاً محققان و طلاب از نقاط مختلف به این مرکز می‌آمده‌اند و اقامت در شهری غریب ، متضمن مخارجی است که از عهده طبقه محروم و حتی متوسط بیرون است و در نتیجه ، تنها کسانی می‌توانسته‌اند از این مراکز بهره علمی ببرند و به کار تحقیق بپردازند که وابسته به طبقه مرفه باشند . بنیانگذاران این کتابخانه‌های بزرگ ، با ساختن خانه‌های مسکونی در جنب کتابخانه و نیز موقوفاتی برای تامین مخارج ساکنان آن ، هر طلبه یا محقق را که برای مطالعه و تحقیق به این شهر می‌آمده است ، همچون میهمان می‌پذیرفته‌اند و از نظر مسکن و معیشت او را در تمام مدت اقامت در کتابخانه تأمین می‌کرده‌اند تا تحقیق در اختیار عموم قرار گیرد.

ثالثاً ، کتابخانه تنها جای کتاب و کتابخوان نبوده است ، بلکه کار راهنمایی علمی و تعلیم در سطح عالی و نیاز به هدایت استاد در تحقیق را نیز تعهد می‌کرده است و از این رو ، عده‌ای از اساتید ، ساکن همیشگی کتابخانه بوده‌اند و برای همین کار استخدام می‌شده‌اند و حقوق می‌گرفته‌اند.

در عین حال که کتابخانه ، در این شکل ، دیگر وجود ندارد ، ولی فارغ التحصیلان مدارس قدیم حکایت می‌کنند که حتی تا یک نسل پیش ، آثاری از این سنت بزرگ علمی ، در کتابخانه‌های وابسته به مدارس قدیم وجود داشته است و امروز نیز ، کتابخانه یکی از سازمان‌های تفکیک‌ناپذیر مدارس قدیم است و به شکل زنده و بسیار فعالی وجود دارد .

کتابخانه ملی ایران :

"کتابخانه ملی ایران" یکی از قدیمی‌ترین کتابخانه‌های ایران است و سالهاست با فعالیت سالهاست با فعالیت خود به جامعه پژوهشگر و طالب حقیقت این مرزوبوم خدمات می‌دهد. کتابخانه ملی ایران رسماً در سال ۱۳۱۶ شمسی در ساختمان نسبتاً کوچکی که در اصل برای کتابخانه موزه ایران باستان در نظر گرفته شده بود، تاسیس شده است ولی پیش از آن، کتابخانه‌های دیگری به صورت غیر رسمی وظیفه کتابخانه ملی را انجام میداده‌اند. نخستین آنها، کتابخانه دارالفنون بود که همزمان با افتتاح مدرسه دارالفنون در سال ۱۲۳۱ شمسی به فرمان میرزا تقی‌خان امیرکبیر صدر اعظم ناصرالدین شاه، ایجاد شده است. در سال ۱۲۷۷ هجری شمسی، کتابخانه دیگری به نام کتابخانه ملی، جنب کتابخانه دارالفنون گشایش یافت. نه سال بعد یعنی در سال ۱۲۸۶ هجری شمسی این دو کتابخانه در هم ادغام شد و با نام "کتابخانه معارف" کار خود را آغاز کرد. بنابراین اگر قدمت کتابخانه ملی بر مبنای مجموعه آن سنجیده شود، عمر کتابخانه ملی را باید بیش از صد و چهل سال دانست اما اگر نام ملاک باشد باید تاریخ تاسیس آن را به سال ۱۳۱۶ شمسی نسبت داد.

قدیمی‌ترین کتاب چاپی این مجموعه در مخزن کتابهای فارسی-عربی به نام "رسالة جهادیه"، تالیف قائم‌مقام فراهانی است که در سال ۱۲۳۴ ه.ق در تبریز به چاپ رسید که ظاهراً اولین کتاب چاپی در ایران است. از جمله کتابهای نادر کتابخانه ملی ایران، کتاب "قانون" و "نجات" ابن سیناست که در سال ۱۵۹۳ میلادی در شهر رم ایتالیا چاپ شده است که این نسخه‌ها از گرانبهاترین نسخ چاپی کتابخانه ملی است.

به تدریج با اهدا، انتقال و خرید کتابها و نشریات جدید بر تعداد مجموعه فوق افزوده شد. اهدای تعدادی از کتابهای کتابخانه سلطنتی ناصری، کتابخانه دانشسرای عالی، کتابخانه بانک استقراضی روس، افراد خیر و سایر کشورها و موسسات و انجمن‌های ملی و بین‌المللی، مجموعه کتابخانه را رونق بخشید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مجموعه کتابخانه از طریق ارسال دو نسخه از کتابهای منتشر شده در کشور، هر روز غنی‌تر از گذشته می‌شود. طرح معماری ساختمان کتابخانه ملی ایران را معماری فرانسوی به منظور نگهداری کتابهای موزه ایران باستان داده بود و به همین دلیل هر دو ساختمان ظاهری شبیه به هم دارند.

در سال ۱۳۶۵ مقرر شد ساختمان دفتر سابق فرح همسر شاه در نیاوران به کتابخانه ملی تعلق یابد، این ساختمان اگرچه حدود سه برابر گنجایش کتابخانه قدیمی را دارد ولی باز هم برای در بر گرفتن کلیه فعالیتها و مجموعه کتابخانه کافی نیست. ساعات کار کتابخانه از ساعت ۸ صبح تا ۸ شب میباشد و در تمام ایام هفته به روی مراجعین باز است به جز ایام تعطیل که کتابخانه خدمات ارائه نمی‌دهد. سیستم کتابخانه ملی به صورت مخزن بسته می‌باشد و شرایط لازم برای عضویت، مدرک حداقل لیسانس و یا بودن در جرگه نخبگان کشور! است

از سال ۱۳۷۵ مخازن کتابخانه به علت کمبود جا بسته شده و از آن به بعد هر کتاب جدیدی که به کتابخانه ارسال شده است در انبار نگهداری می‌شود. دانشجویان مقطع کارشناسی، کاردانی و استعداد‌های درخشان و نیز پژوهشگران معرفی شده از طرف موسسات دولتی و خصوصی با ارائه معرفی‌نامه معتبر برای هر مورد تحقیق که موضوع تحقیق در آن ذکر شده باشد میتوانند بطور موقت عضو شوند.

کتابخانه عمومی نیویورک :

کتابخانه عمومی نیویورک در شهر نیویورک ایالات متحده واقع شده است و بیش از ده میلیون جلد کتاب در کنار تعداد زیادی فیلم، نوار ضبط صوت، CD، روزنامه، مجله و ... در این کتابخانه موجود می‌باشد. کتابخانه ۸۲ شعبه دارد و می‌توان کتابهای قرض گرفته شده را به هر یک از این شعبات تحویل داد. مخزن کتابخانه در زیر خیابانهای شهر گسترده شده و مترو از داخل آن عبور می‌کند اما این کار به گونه‌ای انجام گرفته است که صروصدایی در فضای کتابخانه شنیده نشود. کتابخانه دارای سرویس‌های ویژه‌ای برای کودکان است و کودکان به محض اینکه نوشتن نام خود را یاد گرفتند می‌توانند با اجازه والدین به عضویت کتابخانه درآیند. کتابخانه نسبت به کتب و نشریات چاپ شده در تمامی نقاط دنیا کاملاً حساس است خصوصاً گزارشها و کتبی که به لحاظ موقعیت سیاسی و اجتماعی نویسنده‌اش و یا به لحاظ نوع مطالب و موضوعات آن دارای اهمیت باشد، حتماً توسط این کتابخانه گردآوری می‌شوند. مسئولین کتابخانه نیویورک نسخه‌هایی از روزنامه‌های ایران را با هر زحمتی که باشد بدست می‌آورند و به محض اینکه دریافت روزنامه‌های ایرانی به تأخیر می‌افتد، با جدیت پیگیری شده و روزنامه‌ها را مطالبه می‌کنند.

آنچه از اطلاعات فوق برمی‌آید این است که کتابخانه‌های متعلق به تمدن اسلامی از عالی‌ترین سطح آموزش و پژوهش برخوردار بوده‌اند و فرهنگ امروز دنیای متمدن، تصویری از کتابخانه بدان شکل که در تمدن اسلامی وجود داشته ندارند و حتی کتابخانه‌ای مانند کتابخانه شهر نیویورک با توجه به دارا بودن امکانات پیشرفته علمی و دارا بودن فن‌آوری قرن بیست و یکم قابل مقایسه با کتابخانه‌های قدیمی تمدن اسلامی نیست و از طرفی با وجود وضع نامطلوب کتابخانه‌های امروزی ایران، بهتر نیست به جای آنکه همه چشم در غرب داشته باشیم و ناقل تجربه‌های دیگران باشیم گاه از چنین تجربه‌های بی‌سابقه خویش که هرگز نمی‌توان به کهنگی و مرگ محکومشان کرد و برای عصر جدید و دنیای امروز ناسازگارشان خواند در تجدید بنای فرهنگی خویش بهره گیریم.

در پایان امیدواریم توانسته باشیم اطلاعات مفیدی از کتابخانه ملی ایران ارائه دهیم و همچنین توانسته باشیم زمینه آشنایی مخاطبان با وضعیت کتابخوانی امروز و دیروز جهان را مهیا کرده باشیم.

برگ	نسخه	عنوان	جلد	مدرک	ردیف
-	-	-	۳۸۶۴۰۰	کتاب چاپی فارسی و عربی	۱
-	-	-	۱۲۰۰۰۰	کتاب چاپی لاتین	۲
-	۵۱۰۰۰۰	۴۲۵۰	-	ادواری های فارسی و عربی	۳
-	۴۰۰۰۰	-	-	ادواری های لاتین	۴
-	-	-	۳۰۲۲۵	کتاب لاتین ایران شناسی و اسلام شناسی	۵
-	۶۰۰۰	۶۳۴	-	مجلات لاتین ایران شناسی و اسلام شناسی	۶
-	-	۱۹۰۰۰	۱۲۷۰۰	کتاب خطی فارسی و عربی	۷
۱۵۰۰۰۰	-	-	-	اسناد خطی و مرقعات - صورت حساب های سیاق	۸
-	-	-	۸۶۰۰	کتاب ها چاپ سنگی	۹
-	-	-	۵۰۰۰	کتاب های نفیس	۱۰
-	۴۵۰۰	-	-	جزوه	۱۱
۶۲۰۰	-	-	-	پوستر	۱۲
۱۱۰۰	-	-	-	نقشه	۱۳
-	-	-	۳۰۰۰	پایان نامه	۱۴